

Verlag centraal examen vwo filosofie 2024

De vraag naar de mens in relatie tot techniek en wetenschap

In 2024 werd het eerste examen over het nieuwe examenonderwerp De vraag naar de mens in relatie tot techniek en wetenschap afgenomen. Naast een nieuw onderwerp was ook de opzet van de syllabus nieuw. Voorgaande jaren stond de stofomschrijving in een lesboek waarin docenten en leerlingen, met enige aanwijzing, zelf de relevante passages moesten selecteren. Hiertoe werden gedetailleerde eindtermen geformuleerd. Vanaf dit jaar staat alle leerstof in de syllabus zelf en zijn er algemener geformuleerde eindtermen die verwijzen naar deze leerstof. Dit leidde soms tot onwennigheid en onduidelijkheid, wat zijn weerslag had op de reacties van docenten en leerlingen op de examens. Desalniettemin waren de reacties in de Quickscan zeer vergelijkbaar met die van voorgaande jaren. Het examen bleek niet zozeer te moeilijk als wel te lang en de aansluiting op het onderwijs en het waarderingscijfer voor het examen waren nagenoeg hetzelfde als in voorgaande jaren.

Op scholieren.com verscheen bij het eerste tijdvak de reactie 'Vwo'ers worstelen met vraag 14 in 'te lang' examen filosofie'.ⁱ Het examen bleek inderdaad wat te lang en over vraag 14 kwamen inderdaad klachten binnen dat die niet naar leerstof uit de syllabus zou vragen. De begrippen constructivisme en empirisme behoren echter wel tot de examenstof zoals die is omschreven in de syllabusⁱⁱ. Door docenten werd hier aangegeven dat het een helder en herkenbaar examen was met duidelijke vraagstellingen waarbij duidelijk was wat je moest doen. De opgaveonderwerpen waren niet vergezocht maar ook niet spannend en zelfs een beetje saai, maar de stof was daarop goed toepasbaar.

In NRC verscheen de bespreking van het examen door Stine Jensen. 'Mooi dat je bij filosofie ja én nee mag antwoorden'.ⁱⁱⁱ Ze was blij met de examenstof: 'Dit is geen klassieke techniekfilosofie, maar postmodern en met oog voor feminisme, postkolonialisme en taalfilosofie.' En het examen was volgens haar goed te doen als je goed geleerd had. Ze vond het leuk dat in elke opgave een voorbeeld centraal stond, de film Avatar, een kunstenaar in een geitenpak en een virtual-realityspel. Maar daardoor had het examen wel een hoog science-fictiongehalte waarin ze weinig terugzag over de alledaagse verwevenheid van leerlingen met technologie, terwijl er wel iets op het spel staat in de relatie tussen mens en technologie. Mooi is volgens haar wel dat leerlingen eigen argumentatieve afwegingen mogen maken, bijvoorbeeld over wat experimenten met techniek en dieren met je moraal doen.

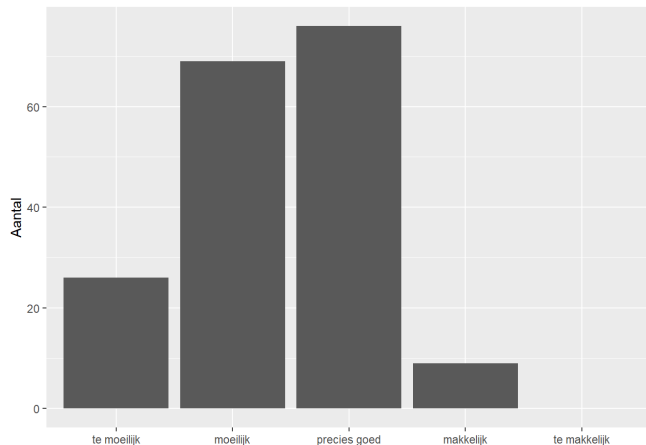
Er kwamen over drie vragen klachten binnen bij de examenlijn. Dat resulteerde niet in een aanvulling op het correctievoorschrift. De compensatie voor de lengte van het examen is verdisconteerd in de N-term van 1,0. Dit resulteerde in een gemiddeld eindcijfer van 6,7 en een percentage onvoldoende van 20%. De herkansing, het examen uit het tweede tijdvak, had ook een N-term van 1,0. Er kwamen geen klachten binnen bij de examenlijn en er was geen landelijke examenbespreking door de vakvereniging. De betrouwbaarheid van de examens en het onderscheidend vermogen tussen goede en minder goede leerlingen is vergelijkbaar met voorgaande jaren, namelijk zeer hoog.

Het examen eerste tijdvak: Avatar, Artonauten, VR

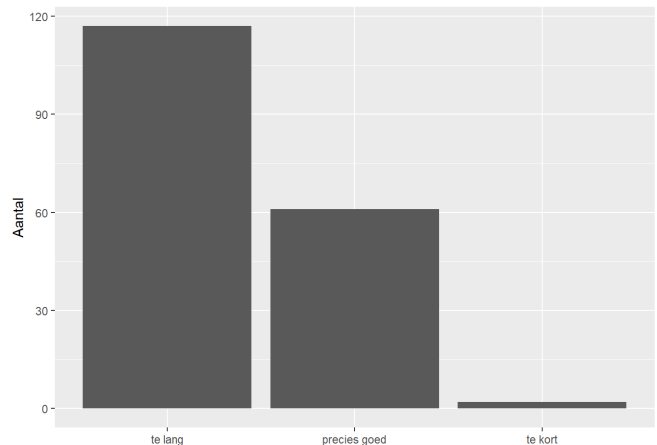
De QuickScan van 2024-1

Uit de QuickScan onder docenten komt het volgende beeld:

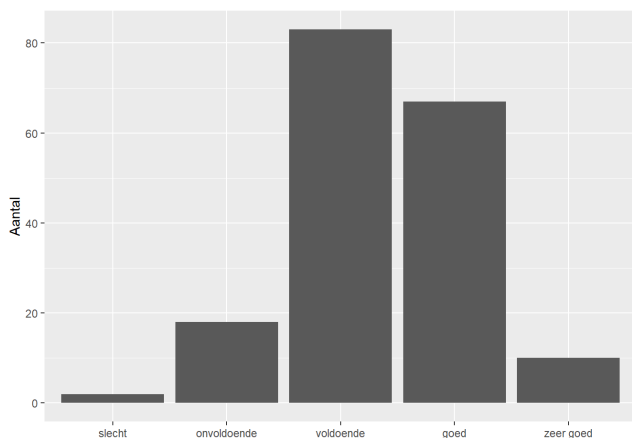
Moeilijkheidsgraad

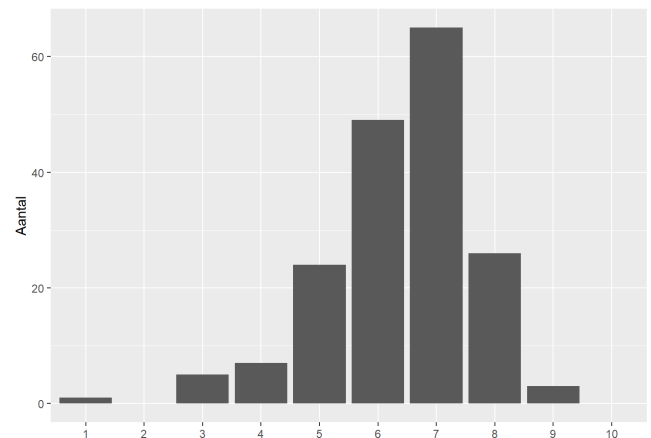
Lengte

Inhoud

Waardering

Het examen is net ietsje moeilijker ingeschat dan dat van vorig jaar, maar ook als iets minder te lang, de inhoudelijke aansluiting gaat van overwegend goed naar overwegend voldoende en de algemene waardering laat nagenoeg hetzelfde beeld zien als vorig jaar, met een cijfer van 6,4.

De toetsanalyse van Stichting Cito

Het beeld van de QuickScan komt overeen met de toetsanalyse van Cito. Het gemiddelde en de spreiding van de p-waarden (de gemiddelde score per vraag) is zoals gewenst, de vragen hebben over het algemeen een goed tot zeer goed onderscheidend vermogen tussen goede en minder goede leerlingen en het examen als geheel heeft een hoge betrouwbaarheid.

Sommige vragen zijn relatief vaak overgeslagen, zoals vraag 5, 14, 22 en 23. Het overslaan van vraag 22 en 23 duidt erop dat het examen te lang was. Bij vraag 14 ging het om twee begrippen uit de geglobaliseerde eindtermen (constructivisme en empirisme) die door leerlingen soms niet als leerstof werden herkend. Iets soortgelijks geldt vermoedelijk voor vraag 5 waarbij naar een van de algemene eindtermen werd gevraagd.

Landelijke nabespreking

In de notulen van de nabespreking^{iv} is aangegeven dat het examen te lang is, het nakijken frustratie oplevert en het cv de correctoren soms lijkt te dwingen te streng dan wel te soepel te zijn. Dat er veel discussie is op het forum zou te verklaren zijn door het nieuwe examenonderwerp in combinatie met de nieuwe opzet van de syllabus.

Opgave 1

Avatar gaat over de gelijknamige film en het door middel van techniek leren omgaan met een ander lichaam, de begrippen interface en cyborg, de humanistische identiteit, de vorming van de bestaanservaring door de blik van anderen, de ethische dimensie van bestaanservaringen via een zenuwdradennetwerk, het schimmelnetwerk en het handelingsvermogen van bomen, ecologisch denken, de actor-netwerktheorie en het Parlement van de dingen.

Dit was de makkelijkste opgave, maar met de moeilijkste vraag van het examen. Wat opvalt is dat *vraag 2 (interface en cyborg)* en *4 (bestaanservaring Fanon)* wat te makkelijk zijn. Deze vragen zijn zo goed gemaakt dat die weinig onderscheid maken tussen goede en minder goede leerlingen, maar alleen tussen de minder goede en nog minder goede leerlingen. *Vraag 5 (ethische dimensie van de bestaanservaring)* is al besproken omdat deze vraag vaker is overgeslagen, waarschijnlijk omdat die gaat over een van de algemene eindtermen, die minder goed geleerd worden.

Vraag 7 (ecologisch denken leidt niet tot harmonie met de natuur) is de moeilijkste vraag van het examen, waarschijnlijk omdat dit niet als leerstof is opgevat vanuit de eindterm. *Vraag 8 (actor-netwerktheorie Latour)* en *9 (Parlement van de dingen)* blijken juist weer relatief makkelijk, maar zijn wel onderscheidender dan vraag 2 en 4. Ze maken een zeer goed onderscheid tussen leerlingen die de stof en de vaardigheden goed dan wel minder goed beheersen.

Opgave 2

Artonauten vertrekt vanuit de stelling dat de ontwikkeling van technologie kan worden beschreven aan de hand van de wijze waarop de wereld wordt verkend. Hierbij wordt de helikopterblik als metafoor uit wetenschap en techniek en het verschil tussen oriënterende en ontologische metaforen toegepast, de invloed op de morele blik op dieren van het dragen van een geitenpak, excentrische positionaliteit volgens Plessner, de muziek van grensgebieden, en de filosofische vraag naar de bestaanservaring vanuit technologie en grensvervagingen.

Bij deze opgave zijn opmerkingen gemaakt over vage vragen en onbekende termen. Dit heeft wellicht te maken met *vraag 13 (excentriciteit bij Plessner)* en *14 (empirisme en constructivisme)* waarin naar begrippen uit de geglobaliseerde eindtermen is gevraagd. Steeds blijkt dat leerlingen die vaak niet paraat hebben. *Vraag 14* is zelfs vaak overgeslagen, terwijl het eigenlijk geen moeilijke vraag was. *Vraag 15 (of artonauten kunnen bijdragen aan het beantwoorden van de filosofische vraag naar de bestaanservaring van de mens)* is ook vaker overgeslagen, waarschijnlijk omdat hier naar elementen uit de algemene eindtermen werd gevraagd. Ook die hebben leerlingen vaak niet paraat. Desalniettemin functioneert de opgave goed en maakt die een goed onderscheid tussen goede en minder goede leerlingen.

Opgave 3

VR gaat over virtual reality en de fenomenologische benadering, het lichaamsschema, het verschil tussen eerste- en derdepersoonsperspectief, Swaabs opvatting dat wij ons brein zijn en Dreyfus' kritiek daarop, 4E-cognitie en de begrippen extended en enactive, inlijving van techniek in de kunst en de rol daarbij van decentreren en recentreren, kunst en dataïsme, intra-actie en het else.

Dit is de best onderscheidende opgave. *Vraag 17 (Descartes' antwoord op de vraag naar de mens vanuit eerste- en derdepersoonsperspectief)* bleek een moeilijke vraag maar leverde, behalve een klacht bij de Examenlijn, geen problemen op. *Vraag 18 (Swaabs opvatting dat wij ons brein zijn en de kritiek van Dreyfus daarop)* was de best onderscheidende vraag van het examen die het best functioneerde op het onderscheid tussen leerlingen die een voldoende en die een onvoldoende halen. Ook *vraag 19 (4E-cognitie)* en *20 (inlijving van techniek)* maakten een zeer sterk onderscheid. De laatste twee vragen, *vraag 22 (intra-actie)* en *23 (unidentified fluid other)* waren niet moeilijk maar zijn helaas vanwege tijdnood vaak overgeslagen. Gelukkig ging dat maar om twee scorepunten en is er voor de tijdnood gecompenseerd via de N-term.

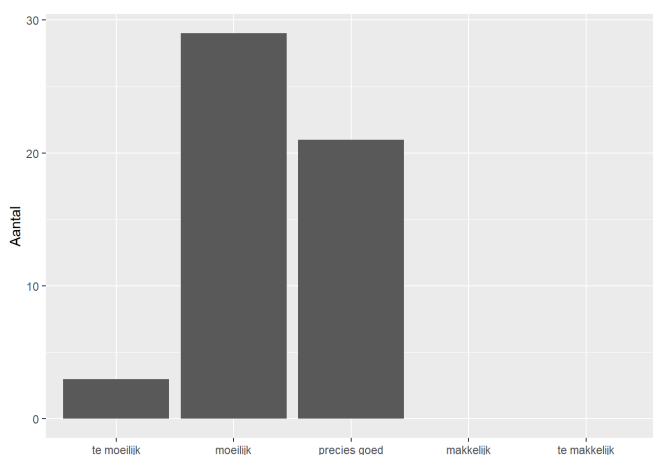
Het centraal examen tweede tijdvak:

De mens als 'ding', Inclusie in taal en kunstmatige intelligentie, Leven als een das

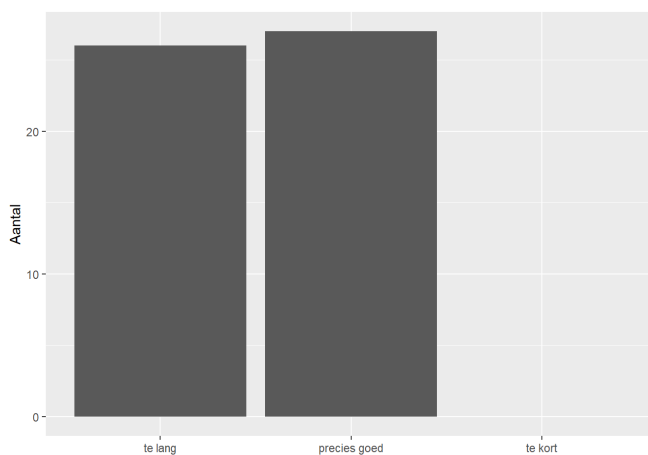
De QuickScan van 2024-2

De QuickScan van tijdvak 2 laat het volgende beeld zien:

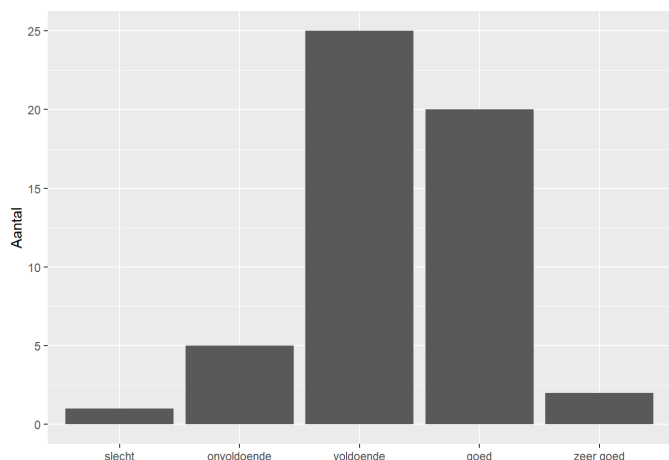
Moeilijkheidsgraad

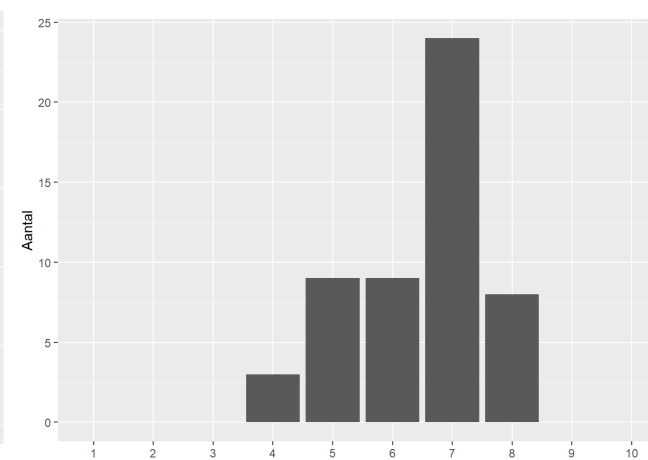
Lengte

Inhoud

Waardering

De beoordeling van dit examen is goed vergelijkbaar met de beoordeling van het tweede tijdvak examen van vorig jaar. Ten opzichte van het eerste tijdvak van dit jaar werd dit examen als ietsje moeilijker beoordeeld, terwijl het veel minder te lang werd gevonden. Volgens de Quicksan sluit dit examen even goed aan bij het onderwijs en het algemene waarderingscijfer (6,5) is 0,1 hoger dan dat van het eerste tijdvak. Het examen kent dezelfde N-term (1,0).

De toetsanalyse van Stichting Cito

Het beeld van de QuickScan bij het tweede examen komt ook overeen met de toetsanalyse van Cito. De p-waarden (de gemiddelde score per vraag) en de spreiding ervan is zoals gewenst, de vragen hebben over het algemeen een goed tot zeer goed onderscheidend vermogen tussen goede en minder goede leerlingen en het examen heeft een hoge betrouwbaarheid.

Opgave 1

De mens als 'ding' gaat over de poging van filosofen om de werkelijkheid overzichtelijk te maken door één ordeningsprincipe te benoemen, één soort 'ding' waar alle andere 'dingen' van afhangen of van afgeleid zijn. Daarbij wordt gevraagd naar de metaforen uit wetenschap en technologie die daarbij worden gebruikt, de ordeningsprincipes van Descartes, kritiek op de functionalistische opvatting dat computers het menselijk denkvermogen kunnen simuleren en de rol van het waarnemingsvermogen daarbij, gevaren van dataïsme, de actor-netwerktheorie, het verschil tussen interactie en intra-actie en enactivisme en het incorporeren van nieuwe technieken.

Vraag 3 (Dreyfus' kritiek uit op de functionalistische opvatting dat computers het menselijk denkvermogen kunnen simuleren) is relatief vaak overgeslagen. *Vraag 7 (de rol van het onderscheid tussen interactie en intra-actie in Noë's enactivisme met het voorbeeld van de Porscherijder)* bleek de best onderscheidende vraag van het examen.

Opgave 2

Inclusie in taal en kunstmatige intelligentie gaat over hoe alle mensen volwaardig kunnen meedoen in de samenleving en welke rol taal daarbij speelt. De vragen daarbij gaan in op Plessners wet van bemiddelde onmiddellijkheid, de ethische dimensies van het eerste- en het derdepersoonsperspectief, verschil in de vorming van de bestaanservaring van vrouwen en mannen volgens De Beauvoir, de bestaanservaring als gevormd door de blik van anderen, het connectionisme en de oplossing van discriminerende gezichtsherkenning, de transformatie van het moreel handelingsvermogen, Clarks dynamische apparaten en Hayles' cognitieve assemblages en het else van eerste- en derdepersoonsperspectief.

Vraag 10 (de ethische dimensie van het eerste- en derdepersoonsperspectief met een voorbeeld van inclusieve taal) was moeilijk en is vaak overgeslagen. *Vraag 14 (de transformatie door techniek van het moreel handelingsvermogen, met het voorbeeld van discriminerende gezichtsherkenning)* was de minst onderscheidende vraag van het examen. *Vraag 15 (overeenkomst en verschil tussen Clarks dynamische apparaten en Hayles' cognitieve assemblages)* bleek de moeilijkste vraag van het examen en is vaak overgeslagen. *Vraag 16 (het 'else' vanuit eerste- en derdepersoonsperspectief)* was goed onderscheidend maar is ook vaak overgeslagen.

Opgave 3

In Leven als een das onderzoekt dierenarts en filosoof Charles Foster hoe het is om een das te zijn. In dit verband wordt gevraagd naar de mesh, ecologisch denken en de desoriënterende openheid, embodied

cognition en het lichaamsschema, oriënterende metaforen en de utopische standplaats, decentreren en recentreren in omgang met techniek en staying with the trouble.

Vraag 17 (de mesh volgens Morton) en vraag 18 (desoriënterende openheid van ecologisch denken) zijn vaker overgeslagen, evenals vraag 21 (Plessners wet van de utopische standplaats). Vraag 22 (decentreren en recentreren bij treinervaringen) was zeer goed onderscheidend. De laatste vraag 23 (Haraways pleidooi voor 'staying with the trouble') is door tijdnoed erg vaak overgeslagen.

Het centraal examen derde tijdvak

Dit tijdvak kan niet toetstechnisch worden besproken, omdat het aantal kandidaten dat eraan heeft deelgenomen te gering is om er gedetailleerde statistische gegevens bij te leveren. Dit tijdvak wordt ook niet openbaar gemaakt en niet besproken in het forum van de VFVO, noch in een landelijke nabespreking. Er hebben zich geen toetstechnische problemen voorgedaan.

Frans van Dorp
Toetsdeskundige vwo filosofie
Stichting Cito, divisie Centrale Toetsen en Examens
frans.vandorp@cito.nl

ⁱ <https://www.scholieren.com/eindexamens/blogs/examen-filosofie-vwo-reacties>

ⁱⁱ https://www.examenblad.nl/system/files/2023/syllabi/syllabus_filosofie_vwo_2024_versie_4.pdf

ⁱⁱⁱ <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/05/23/mooi-dat-je-bij-filosofie-ja-en-nee-mag-antwoorden-a4199808>

^{iv} <https://vfvo.nl/2024/05/notulen-vwo-bespreking-tv1/>